

Champa dưới triều đại Po Phauk The (1828-1832)

Sau ngày từ trần của Po Klan Thu vào năm 1828, vua Minh Mệnh và tổng trấn Gia Định Thành là Lê Văn Duyệt mỗi bên tìm cách đưa người trung thành với mình lên làm quốc vương Champa, nơi có phủ Bình Thuận tập trung đông đảo dân cư người Kinh. Chiến lược hàng đầu của vua Minh Mệnh là nhằm mở rộng ảnh hưởng của triều đình Huế trên lãnh thổ Champa, một vương quốc có chung biên giới với Gia Định Thành hầu ngăn chặn uy quyền của Lê Văn Duyệt và nếu có cơ hội tốt, tấy chay phó vương này¹. Còn về phía Lê Văn Duyệt, ông cũng tìm mọi cách để tái lập ảnh hưởng của mình đối với Champa hầu biến vương quốc này thành tiền đồn quân sự nằm giữa Gia Định Thành và lãnh thổ ở miền bắc đặt dưới quyền kiểm soát của vua Minh Mệnh. Kể từ đó, Champa trở thành nạn nhân của cuộc tranh giành quyền lực giữa vua Minh Mệnh và Lê Văn Duyệt.

Minh Mệnh và Lê Văn Duyệt tìm cách kiểm soát Champa

Sau khi loan tin Po Klan Thu đã từ trần, phủ Bình Thuận nhận chỉ thị của triều đình Huế yêu cầu hội đồng quan lại Champa phải mở phiên họp nhằm đề cử tân quốc vương

---

¹ M. Gaultier, II, 1935, tr. 74.

lên nối ngôi. Theo biên niên sử Chăm², Lê Văn Duyệt rất tán thành qui chế tổ chức phiên họp này. Có chăng tổng trấn Gia Định Thành muốn phục hưng lại truyền thống nối ngôi của Champa mà vua Minh Mệnh đã xóa bỏ vào năm 1822 hay là tìm cách chinh phục hội đồng quan lại Champa hầu đưa người thân cận của mình lên làm thủ lãnh? Trước biến cố này, Minh Mệnh không hài lòng cho thái độ của Lê Văn Duyệt muốn can thiệp vào nội bộ Champa, vì năm 1822, Lê Văn Duyệt đã yêu cầu triều đình Huế thu hồi quyết định đưa Bait Lan lên làm quốc vương Champa và đề nghị nhân vật lên thay thế phải là Po Klan Thu, người thân cận với tổng trấn Gia Định Thành³.

Để trả lời cho thái độ của Lê Văn Duyệt, vua Minh Mệnh nhất quyết tìm cách đề cử người trung thành với triều đình Huế lên nối ngôi ở Champa. Theo biên niên sử Chăm⁴, Lê Văn Duyệt “vô cùng phẫn nộ và phản đối sự quyết định của vua Minh Mệnh” vì ông có ý định đưa con của vua Po Saong Nyng Ceng (1799-1822), tức là chiến hữu của vua Gia Long trong thời kỳ chống Tây Sơn lên nắm chính quyền Champa. Thế là cuộc tranh chấp quyền kiểm soát vương quốc Champa giữa vua Minh Mệnh và Lê Văn Duyệt bắt đầu bùng nổ.

Theo các tư liệu lịch sử cho biết, Lê Văn Duyệt là người anh hùng dân tộc, một vị phó vương giàu có, nắm trong tay một quân đội hùng mạnh với sự hưởng ứng của nhiều quan lại rất trung thành và sẵn sàng hy sinh cho vị chỉ huy của mình ở Gia Định Thành mà nhiều tác giả xem đó như là một

---

² CAM MICROFILM 17 (1), câu 49.

³ Năm 1826, Minh Mệnh ký chỉ dụ ngăn cấm tuyệt đối những nhà truyền đạo đến Việt Nam (Trần Minh Tiết, 1961, tr. 35). Năm 1827, triều đình Huế ra lệnh bắt giam 3 linh mục Thiên Chúa là Taberd, Gagelin và Odorico. Sau khi nhận tin, Lê Văn Duyệt đích thân đến Huế yêu cầu vua Minh Mệnh phải trả tự do cho 3 linh mục này. Vua Minh Mệnh chấp nhận lời yêu cầu nhưng tỏ vẻ không hài lòng về thái độ của Lê Văn Duyệt muốn bảo vệ cho người truyền đạo trong nước (Trần Minh Tiết, 1961, tr. 36).

⁴ CAM MICROFILM 17 (1), câu 51.

“tiểu vương quốc” hơn là một đơn vị hành chính của Việt Nam. Ngược lại, Minh Mệnh là vị “vua có trách nhiệm lớn đối với đất nước nhưng do bản tính độc đoán và hung bạo”⁵ nên lúc nào cũng nghi ngờ sẽ có một nhân vật nào đó lợi dụng quyền lực để chống lại uy quyền của triều đình Huế⁶. Chính đó là nguyên nhân giải thích tại sao đa số người dân Việt Nam thời đó không ưa thích vua Minh Mệnh⁷.

Liên quan đến việc nối ngôi vào năm 1828, biên niên sử Chăm⁸ cho rằng Lê Văn Duyệt có ý định giao quyền quốc vương Champa cho Po Phaok The mà biên niên sử Việt Nam gọi là Nguyễn Văn Thừa⁹ tức là phó vương dưới triều đại Po Klan Thu (1822-1828) và cũng là con của vua Po Saong Nhung Ceng (1799-1822), một vị chiến hữu của vua Gia Long. Với vai trò này, Po Phaok The hội đủ điều kiện để nhận sự ủng hộ của Lê Văn Duyệt và quan lại trong triều đình Champa hầu lên ngôi cai trị vương quốc này¹⁰. Cũng vì nguyên nhân đó, Lê Văn Duyệt phải tìm mọi cách để bảo vệ cho Po Phaok The, vì vua Minh Mệnh phản ứng rất gay gắt và không cần hỏi ý kiến ai về việc triều đình Huế quyết định người nối ngôi ở vương quốc Champa¹¹. Theo biên niên sử Chăm, Lê Văn Duyệt đã thành công đưa người thân cận của mình là Po Phaok The lên nắm chính quyền Champa, nhưng người ta không biết sự quyết định này có sự chấp thuận của vua Minh Mệnh hay không?

---

⁵ Ch. Gosselin, 1904, tr. 110.

⁶ M. Gaultier, II, 1935, tr. 74.

⁷ M. Gaultier, II, 1935, tr. 40-41.

⁸ CAM MICROFILM 17 (1), câu 10.

⁹ DNNTC, XII, tr. 42; QTCB, tr. 196; Nguyễn Đình Diệm, 1970, tr. 236.

¹⁰ Champa là vương quốc theo chế độ mẫu hệ không áp dụng qui chế “cha truyền con nối” trong hệ thống nối ngôi tại quốc gia này. Sau ngày băng hà của quốc vương, hội đồng hoàng gia có phiên họp để chọn người lên thay thế, có thể là con của bà hoàng hậu, con rể của bà hay anh và bác ruột của bà, v.v. Có một số trường hợp, vị phó vương cũng thường lên nối ngôi nếu họ hội đủ điều kiện.

¹¹ CAM MICROFILM 17 (1), câu 53.

Champa dưới triều đại Po Phaok The

Sau ngày lên ngôi của Po Phaok The vào năm 1828, Lê Văn Duyệt đã nắm toàn quyền kiểm soát vương quốc Champa. Bằng chứng cụ thể, Lê Văn Duyệt đề nghị hoàng tử Cei Dhar Kaok (biên niên sử Việt Nam gọi là Nguyễn Văn Nguyên)¹² lên làm phó vương Champa với chức phong là Cai Đội¹³. Kể từ 1828, vương quốc Champa chấm dứt mối liên hệ với triều đình Huế¹⁴, chỉ gửi triều cống cho Lê Văn Duyệt và nhân dân Champa hoàn toàn đặt dưới quyền che chở của tổng trấn Gia Định Thành¹⁵.

Năm 1828 đánh dấu một bước ngoặt mới trong mối liên hệ chính trị giữa triều đình Huế và Champa. Vì trong những năm 1822-1828, vương quốc này đặt dưới quyền giám hộ duy nhất của triều đình Huế. Nhưng sau năm 1828, vương quốc Champa hoàn toàn phụ thuộc vào Gia Định Thành¹⁶. Champa trở thành nạn nhân của sự tranh chấp quyền lực giữa Minh Mạng là vị vua độc đoán¹⁷ và Lê Văn Duyệt là nhân vật giám đương đầu với triều đình Huế¹⁸. Hoàn cảnh lịch sử này đã đưa Champa rơi vào con đường bế tắc và hoàn toàn lệ thuộc vào kết quả của cuộc tranh chấp giữa vua Minh Mệnh và Lê Văn Duyệt. Nếu Minh Mệnh thắng trận, vị vua này sẽ có thái độ vô cùng tàn bạo để trừng trị dân chúng Champa về tội theo Lê Văn Duyệt và ngược lại.

---

¹² DNNTC, XII, tr. 42; QTCB, tr. 196. Biên niên sử còn gọi là Kanduai Nguen (Cai Đội tên là Nguyễn).

¹³ CAM MICROFILM 17 (1), câu 55.

¹⁴ CAM MICROFILM 17 (1), câu 79, 81.

¹⁵ CAM MICROFILM 17 (1), câu 80-81, 83.

¹⁶ Mặc dù có quyền lực trong tay, Lê Văn Duyệt chưa nghĩ đến giải pháp biến Champa thành vương quốc chư hầu của mình. Liên quan đến mối liên hệ giữa Lê Văn Duyệt và Champa, biên niên sử Việt Nam chỉ nêu ra phớt qua mà thôi.

¹⁷ Ch. Gosselin, 1904, tr. 110.

¹⁸ Theo M. Duc Chaigneau (Souvenir de Hue) mà J. Sylvestre (1915, tr. 16) ghi lại. Duc Chaigneau xuất thân từ gia đình rất thân thiện với linh mục Adran đã từng gặp Lê Văn Duyệt vào năm 1824-1825.

Champa dưới triều đại Po Phaok The

Theo biên niên sử Chăm, vào triều đại của vua Po Phaok The, đa số quan lại trong triều đình Champa công khai phục tùng Lê Văn Duyệt và chấm dứt mối liên hệ với triều đình Huế kể từ năm 1828¹⁹. Đứng trước cuộc tranh chấp giữa Minh Mệnh, vị vua tự tôn mình là thiên tử và tìm cách nắm mọi quyền hành trong tay để cai trị quốc gia Việt Nam²⁰ và Lê Văn Duyệt, một anh hùng dân tộc nuôi tham vọng cởi trói sự giám hộ của triều đình Huế, dân chúng Champa vào thời điểm đó dường như rất hoan hô thái độ của Po Phaok The ngã về phe Lê Văn Duyệt. Biên niên sử Chăm không hề nhắc đến những ai đứng ra phản đối chính sách của Po Phaok The cho đến cuối năm 1831.

Chính sách Việt Nam hóa của vua Minh Mệnh

Kể từ đầu năm 1832, tình hình Champa đang bước vào một khúc quanh mới. Một số quan lại trong triều đình Champa không đồng tình với quốc vương Po Phaok The ngã về phe Lê Văn Duyệt, cắt đứt mối liên hệ với triều đình Huế. Đây là sự thay đổi hoàn toàn bất lợi cho dân chúng Champa. Thêm vào đó, dân tộc Champa vô cùng phẫn nộ về việc tăng cường chính sách Việt Hóa có hệ thống tại vương quốc này. Câu hỏi đặt ra là ai là người khởi xướng đầu tiên cho chính sách Việt Nam hóa dân tộc Champa?

Theo biên niên sử Chăm, quốc vương Po Phaok The không phải là người đưa ra chính sách Việt Nam hóa dân tộc Champa²¹. Hai người còn lại đó là Lê Văn Duyệt và Minh Mệnh, nhưng ai là người chủ trương chính sách này?. Lúc đầu, người ta nghĩ rằng người chủ trương chính sách này là Lê Văn Duyệt, vì vua Minh Mệnh không còn uy quyền gì trên vương quốc Champa nữa. Nhưng trên thực tế thì hoàn toàn khác biệt, vì chính sách thống nhất quốc gia Việt Nam mà vua

---

¹⁹ CAM MICROFILM 17 (1), câu 79, 80, 83.

²⁰ A. Launay, 1884, tr. 206.

²¹ CAM MICROFILM 17 (1), câu 73-77

Minh Mệnh đã ban hành phải được áp dụng trên toàn quốc Việt Nam với bất cứ giá nào. Cũng vì nguyên nhân đó, Minh Mệnh phải tìm mọi cách để đồng hóa quần chúng Champa. Nhưng Lê Văn Duyệt cũng có phần trách nhiệm đối với biến cố này. Vì Lê Văn Duyệt là người có đủ quyền lực để làm thay đổi phần nào chính sách gay gắt của vua Minh Mệnh đối với Champa, cũng như việc Lê Văn Duyệt đã từng can thiệp với triều đình Huế không nên đàn áp người Việt theo Thiên Chúa giáo. Từ đó, biên niên sử Chăm cho rằng dường như vì tình hình sức khỏe không cho phép, Lê Văn Duyệt không muốn cản trở những quyết định của triều đình Huế liên quan đến vương quốc Champa.

Nhằm thực thi chính sách Việt hóa này, triều đình Huế xóa bỏ hiệp ước ký kết giữa chúa Nguyễn và Po Saktiraydaputih vào năm 1712 trong đó có điều khoản cho rằng nếu có sự tranh chấp giữa người Kinh và người dân Champa, thì phải có sự phán xét chung của một ủy ban tổng hợp gồm có quan lại của Champa, cai bộ và ký lục của phủ Bình Thuận²². Kể từ đầu năm 1832, tất cả những vụ tranh chấp giữa người Kinh và dân tộc Champa bản địa hay giữa người Champa với nhau đều do pháp lý Việt Nam qui định.

Ai cũng biết, quan lại của triều đình Huế phục vụ trong cơ quan pháp lý là nhóm người tham nhũng, lúc nào cũng đứng về phe của những người Kinh có tiền bạc. Đây cũng là dịp tốt giúp họ có cơ hội bóc lột người dân Champa bản địa, không biết nói tiếng Việt và cũng không biết về luật pháp kiện tụng như thế nào²³.

Theo biên niên sử Chăm, mối quan hệ giữa người Kinh và quần chúng Champa ngày càng căng thẳng dưới thời Po Phaok The. Được sự che chở của chính quyền phủ Bình

---

²² DNTLTB, I, tr. 175; Phan Khoang, 1969, tr. 392.

²³ CAM MICROFILM 17 (1), câu 58-66. Đây là qui chế pháp lý mà triều đình Huế muốn áp dụng để bảo vệ thân dân của mình (Trần Văn Chương, 1922).

Thuận, người Kinh thường bày tỏ sự khinh miệt đối với dân tộc Champa bản địa và chê bai các chức sắc Chăm Bà La Môn và Bani mà quần chúng Chăm xem họ là những vị lãnh đạo tinh thần mang tính cách thiêng liêng²⁴.

Cũng dưới thời Po Phaok The, chính sách Việt Nam hóa dân tộc Champa đã lên tới mức tột đỉnh. Triều đình Huế buộc người Chăm phải bỏ trang phục truyền thống của mình để mặc áo quần theo phong cách người Kinh²⁵; phải cúng bái ông bà tổ tiên như người Kinh, mặc dù người Chăm không ai theo Phật giáo²⁶; phải chấp nhận cho người Kinh trình diễn tuồng hát bội trong lễ tục Rija (múa truyền thống) để bày tỏ sự giao lưu văn hóa giữa hai dân tộc²⁷.

---

²⁴ CAM MICROFILM 17 (1), câu 69.

Liên quan đến qui chế của chức sắc Chăm, xem E. Aymonier, 1885, tr. 285; A. Cabaton, 1902, tr. 22; E. Durand, 1907, tr. 313; P. Rondot, 1950, tr. 43.

²⁵ CAM MICROFILM 17 (1), câu 66. Phong cách ăn mặc của người Chăm hoàn toàn khác biệt với trang phục của người Kinh (Huard et Durand, 1954, tr. 177-185).

Champa là vương quốc theo chế độ mẫu hệ và mẫu cư. Đàn bà là biểu tượng của tổ chức gia đình và xã hội. Chính vì thế, dân tộc Champa quyết tâm bảo vệ qui chế này với bất cứ giá nào (J. Leuba, 1923, tr. 87). Trong suốt chiều dài hơn một thế kỷ, dân tộc Chăm không ngừng gánh chịu bao biến cố tang thương và hôm nay dân tộc này bị bó buộc phải bỏ trang phục truyền thống của họ để thay vào đó áo quần người Kinh. Dù là lệnh của triều đình Huế, dân tộc Chăm không bao giờ chấp nhận làm theo.

²⁶ CAM MICROFILM 17 (1), câu 70. Dân tộc Kinh có tín ngưỡng gắn liền với việc thờ cúng ông bà và tổ tiên. Nếu Minh Mệnh không ưa thích người Kinh theo Thiên Chúa Giáo, vì họ không quan tâm đến nghi lễ này nữa (N. M. Lê, 1975, tr. 69).

²⁷ CAM MICROFILM 17 (1), câu 70-73.

Người Kinh là dân tộc theo văn hóa Trung Hoa đã từng đồng hóa dân tộc Chăm ở miền bắc Champa. Tại Panduranga, chính sách đồng hóa thường dựa vào khẩu hiệu giao lưu văn hóa giữa người Chăm và Kinh. Kể từ đó, triều đình Huế buộc người Chăm phải chấp nhận một số tín ngưỡng của dân tộc Kinh.

Champa dưới triều đại Po Phaok The

Theo biên niên sử Việt Nam²⁸, Lê Văn Duyệt là người đồng tình với triều đình Huế về chính sách Việt Nam hóa dân tộc Champa. Po Phaok The là người trung thành với Lê Văn Duyệt, giám đơng đầu với triều đình Huế và chấp nhận nộp thuế cho Gia Định Thành. Không vì lý do gì, Po Phaok The lại kêu gọi quân chúng Champa nên bỏ phong tục tập quán của mình để sống theo phong cách người Kinh, nếu không có sự yêu cầu của Lê Văn Duyệt?

Nhân danh thủ lĩnh của một quốc gia, Po Phaok The phải là người có trách nhiệm duy trì và bảo vệ phong tục tập quán truyền thống của vương quốc Champa. Thái độ của Po Phaok The buộc dân tộc Chăm phải chấp nhận sống theo tập tục của người Kinh đã làm đảo lộn đời sống tâm linh của dân tộc Champa. Chính vì thế, người ta không ngạc nhiên cho lắm tại sao biên niên sử Chăm kết tội Po Phaok The là người quá nhu nhược đối với triều đình Huế²⁹. Một khi quốc vương không còn quyền lực để cai trị quốc gia, thì mỗi người dân có quyền hành động theo ý muốn của mình³⁰.

Những ngày cuối cùng của Po Phaok The

Vào cuối năm 1831, một nhóm quan lại trong triều đình Champa đã đứng ra phản đối thái độ của Po Phaok The về việc ly khai với triều đình Huế để tuân thủ mọi chỉ thị của Lê Văn Duyệt ở Gia Định Thành. Những quan lại này dư biết

---

²⁸ MMCY, VI, tr. 143-144.

²⁹ Đứng trước tình thế chính trị này, Po Phaok The không còn cách nào để thoát ra khỏi chính sách Việt Nam Hóa của triều đình Huế. Việc Po Phaok The ra lệnh yêu cầu quân chúng Champa phải tuân hành mệnh lệnh của vua Minh Mệnh là vì Ngài ở trong tình thế bắt buộc. Một số tư liệu cho rằng triều đình Huế thường than phiền là Po Phaok The không thực hiện nghiêm túc những gì mà vua Minh Mệnh yêu cầu. Là nạn nhân của bao biến cố đã xảy ra, dân tộc Chăm không thể hiểu nổi tại sao vua Minh Mệnh buộc họ phải sống theo phong tục tập quán người Kinh. Đây là sự đòi hỏi quá đáng mà dân tộc Champa không thể chấp nhận (CAM MICROFILM 17 (1), câu 76).

³⁰ CAM MICROFILM 17 (1), câu 78.

Champa dưới triều đại Po Phaok The

là Lê Văn Duyệt đã quá suy yếu vì tuổi già và có thể băng hà trong nay mai. Chính vì nguyên nhân đó, họ muốn dọn đường cho tương lai chính trị của mình bằng cách báo cáo với triều đình Huế về sự bất đồng ý kiến của họ đối với chính sách của Po Phaok The³¹.

Sự can thiệp của các quan lại Champa bên cạnh vua Minh Mệnh đã làm thay đổi bàn cờ chính trị Champa thời đó. Những quan lại này muốn cho triều đình Huế biết rằng giới lãnh đạo trong triều đình Champa chia thành nhiều phe phái và không còn ai phục tùng Lê Văn Duyệt nữa. Minh Mệnh là một chính trị gia rất nhạy bén. Lợi dụng tình hình rối ren ở Champa và sức khỏe suy yếu của Lê Văn Duyệt ở Gia Định Thành, Minh Mệnh ra lệnh bắt quốc vương Po Phaok The và phó vương Cei Dhar Kaok vào tháng 3 năm Thìn lịch Chăm (1832)³², sau đó thu hồi lại những nguồn thuế không chịu trả cho triều đình Huế từ mấy năm qua³³. Phản ứng của vua Minh Mệnh nhằm chứng minh rằng hoàng đế Việt Nam không chấp nhận thái độ của quốc vương Champa ly khai ra khỏi triều đình Huế và nộp thuế cho Gia Định Thành từ năm 1829. Mặc dù triều đình Huế đã yêu cầu việc nộp thuế mấy lần nhưng Po Phaok The đã làm ngơ. Chính đó là nguyên nhân buộc vua Minh Mệnh ra lệnh bắt Po Phaok The³⁴ và qui tội cho quốc vương này là người chống triều đình Huế vì có sự che chở của tổng trấn Gia Định Thành. Khoảng một tháng sau, tức là vào tháng 7 năm Nhâm Thìn (1832)³⁵, Lê Văn Duyệt băng hà ở Gia Định Thành. Thế là vua Minh Mệnh ra lệnh xóa bỏ Champa trên bản đồ và sáp nhập đất đai của vương quốc này vào lãnh thổ Việt Nam.

---

³¹ CAM MICROFILM 17 (1), câu 81.

³² CM 20 (1), câu 4.

³³ CAM MICROFILM 17 (1), câu 82.

³⁴ CAM MICROFILM 17 (1), câu 83

³⁵ QTCB, tr. 153.

